

NÂYÎ OSMAN DEDE VE MİRÂCİYE'Sİ*

Dr. Metin AKAR**

Makalemizin mevzûunu XVIII'inci asrın büyük bestekâr, şâir ve hattâtlarından olan Nâyî Osman Dede ve bilhassa onun Mi'râciye'si teşkil etmektedir. Mi'râciye'si üzerinde fazlaca durmamızın dört mühim sebebi vardır:

1. Mi'râciye, günümüzde bu vâdide tek kalmış bir eserdir. Mi'râciye yazma geleneği hâlen devâm ediyorsa da, bestesi notaya alınabilen yegâne mi'râciye Osman Dede'ninkidir.

2. Eser, sâdece nota koleksiyonlarında kalmış ölü bir beste değildir. Yaşamaktadır. Her yıl muhtelif vesîlelerle icrâ edilmektedir.

3. Mevlânâ'nın Mesnevî'si, Yazıcı-zâde'nin Muhammediye'si, Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i ve Hâkânî'nin Hilye'si gibi, Nâyî'nin Mi'râciye'si de türüne alem olmuştur.

4. Bu muhteşem kültür değeri, şâiri ve bestekârı gerek Türkiye ve gerekse diğer ülkelerdeki türkoloji çevrelerinde hakkıyla tanınmamaktadır.

Yazımızda, Mi'râciye'nin yanı sıra Osman Dede'nin hayâtı ve diğer eserleri üzerinde de durulmuştur.

H A Y Â T I

On sekizinci asrın çok değerli bestekâr ve şâirlerinden biri olan Dede'nin asıl adı **Osman**'dir. **Derviş Osman, Osman Dede, Osman** ve **Nâyî**

(*) Bu makale, 24-29 Eylül 1979'da İstanbul'da yapılan III. Milletler Arası Türkoloji Kongresi'nde sunulan tebliğimizin geliştirilmiş şeklidir.

(**) Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Asistanı

mahlûslarıyla şiirler yazmıştır. Galata Mevlevî-hânesi'nde uzun zaman meşihat makâmında bulunduğundan dolayı da **Şeyh** ve **Dede** ünvanlarıyla anılmıştır. Hamza Dede'den sonra **Kutbü'n-nâyî** olarak isimlendirilen yeğâne neyzen Osman Dede'dir. Sâkıp ve Esrâr Dedeler, şâirin İstanbul'lu olduğunu yazarken (1), Sâlim Efendi onun doğduğu semti «**İstanbul'da Şeyh Vefâ kurbünde**» diye tavsîh eder (2). Âilesi hakkında fazla bilgi yoktur. Müstakîm-zâde Süleyman, babasının adının İbrâhim olduğunu söyledikten sonra «...Süleymâniye Dârü's-şifâ'sının Reisü'l-hüddâmı bir pîr-i sâhib-nefes ve hezâr bîmâr-ı bî-hûşâ devâ-res olmuş hâcü'l-harameyn bir zât-ı şerîf idi.» der (3).

Genç yaşta dinî ilimler, Farsça ve -eserlerinden anladığımızı göre muhtemelen Arapça öğrenmiş; Galata Mevlevî-hânesi şeyhi, hattât, şâir ve değerli bir mutasavvıf olan **Gavsî Ahmed Dede**'ye intisâb etmiş (4), ondan feyz almış; bu tekkede bilhassa mûsikî ve ney çalmakta üstâd olup (5) **on sekiz yıl** dergâhın neyzenbaşılık vazîfesini ifâ etmiştir (6). Aynı yıllarda Gavsî Dede'nin Mesnevî derslerinde «**kârîik**» de yapmıştır (7). Bilâhère, şeyhinin kızı Hatice Hanım ile evlenmiş (8), bu izdivaçtan oğlu **Sırrı Ab-**

1) Sâkıp Mustafa Dede, Hâzâ Kitâb Sefîne-i Nefise-i Mevleviyân, Matbu, C. II, s. 229; M. Esrâr Dede, Tezkire, Nâyî Osman Dede md., Süleymaniye Ktp., Halet Ef. Ek., nr. 109, yk. 111b.

2) Mîrza-zâde Kazasker Sâlim Mehmed Ef., Tezkire-i Sâlim, Nâyî md., İkdâm Mtb. (İst.) 1315, s. 634.

3) Müstakim-zâde Süleyman Sadeddin, Tuhfe-i Hattâtîn, Devlet Mtb., İst. 1928, s. 297; Sadeddin Nüzhet Ergun (Bkz. : Türk Mûsikîsi Antolojisi, Rıza Koşkun Mtb., İst. 1943, C. I, s. 156.) ile Vural Söze (Bkz. : Müzik ve Müzisyenler Ans., Tan Mtb., İst. 1964, s. 292.), Nâyî Osman Dede'nin babasının adının İbrahim olduğunu kaynak göstermeksizin ifâde etmişlerdir.

4) Sâlim, a.g.e., s. 634.; Sâkıp Dede, a.g.e., s. 229.; Esrâr Dede, a.g.e., yk. 111b.; Bursalı, Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, Yaylacık Mtb., İst. 1972, C. II, s. 270.

5) Sâlim, a.g.e., s. 634.; Sâkıp Dede, a.g.e., s. 229.

6) Sâlim, a.g.e., s. 634.; Bursalı M. Tahir, a.g.e., s. 270.

7) Sâkıp Dede, a.g.e., s. 229.

8) Seyyid Sâlim Ahmed Dede, Mecmûatü't-Tevârihü'l-Mevleviyye, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 1462, yk. 80a. Aynı müellif, Gavsî Dede'yi, Muhammediye sahibi Ahmed Bîcan Efendi'nin torunu sayar. Bu duruma göre Osman Dede'nin, köklü bir ailenin kızıyla izdivaç ettiğini söyleyebiliriz.

dülbâkî doğmuştur (9). Gasvî Dede 1109/1692 yılında vefât edince, yerine Osman Dede şeyh olmuş (10), bu makâmda otuz yedi yıl kaldıktan sonra, 1142/1729 senesinde ölmüştür (11). Cenâzesi, kayınbabasının türbesine, onun ayak ucuna defnedilmiştir (12). Şâir **Seyyid Vehbî** (ö. 1149/1798), Dede'nin vefâtı üzerine şu tarih kıt'asını söyler (13) :

**Şeyh-i Galata Nâyî tüketti demini
İtdî mütesellî veledi uşşâkı
Vehbî didi târihini anun mülhem
Osman Dede göçdi ola sırrı bâkî -1142-**

Aynı hâdise için şâir **Nazîrâ'nın** söylediğitarikh de şöyledir (14) :

**Hazret-i Gasvî Efendi menzilin tutmuş iken
Azm-i 'Adn idüp didi ahbâba unutman beni
Cevherî tarihidür anun Nazîrâ sad dirig
'Adne gitdi asr-ı kutbî Mevlevî Osman Dede -1142-**

Tevfik Tezkiresi'nde, Dede'nin ölüm tarihi «irtihâlû'l-âşık» terkihiyle ifâde edilmiş olup 1142 yılını göstermektedir (15). Ahmed Dede, Nâyî için «sene-i cedîde» tarihini söyler ki 1141 yılına tesâdüf eder; yanlış veya eksik olmalıdır (16).

Osman Dede'den sonra yerine oğlu Sırrı Abdülbâkî Dede geçti (17). Onun meşîhat makâmına ta'yinini, Konya'da Çelebi olan Muhammed Ârif-i Râbi' Efendi yapmıştır (18). Yirmi iki yıl şeyhlikten sonra, kırk yaşında

9) Esrâr Dede, a.g.e., yk. 112a.

10) Sâlim, a.g.e., s. 634.

11) Esrâr Dede, a.g.e., yk. 111b.

12) Esrâr Dede, a.g.e., yk. 111b; Tevfik, Mecmaü't-Terâcim, Nâyî Osman md., İst. Üniv. Ktp.; TY. 192, yk. 83b.

13) S. Nüzhet Ergun, a.g.e., s. 157.

14) S. N. Ergun, a.g.ge., s. 198.

15) Tevfik, a.g.e., yk. 83b.

16) Ahmed Dede, a.g.e., yk. 80a.

17) Sâkıp Dede, a.g.e., s. 230; Esrâr Dede, a.g.e., yk. 111b; Tevfik, a.g.e., yk. 83b.

18) Ahmed Dede, a.g.e., yk. 80a.

iken (19) 1164/1750 senesinde vefât eden Sırrı Abdülbâkî Dede için meçhûl bir şâirin düşürdüğü tarih şöyledir (20) :

Cihândan gitti Sırrî adı Bâkî kaldı dünyâda -1164-

Bunun kabri de, dedesinin ayak ucundadır (21). Bugün Divan Edebiyatı Müzesi olarak açık bulundurulan Galata Mevlevî-hânesi'nin bahçesinde, bu değerli üç zâtın kabirleri, yeni yazılı mermer taşlarla sonradan belirlenmiştir.

Sırrı Abdülbâkî Dede'nin kızı Sâide Hanım, Memiş Efendi-zâde Şeyh Ahmed Dede ile evlendi (22). Bu evlilikten Ali Nutkî, Abdülbâkî Nâsir ve Abdürrahim Kühî Dedeler doğmuştur (23). Ahmed Dede'nin Tezkire'sinde, Nâyî'nin torunları, onların evlilikleri ve vefât tarihleri hakkında mufassal bilgiler mevcuttur (24).

SAN'ATI VE ESERLERİ

Osman Dede bilhassa bestekârlığı, ikinci derecede de şâirliği ile muşhûrdur. Eski kaynakların hemen hemen hepsi, Dede'yi bestekâr olarak överler. Sâlim, onu «**üstâd**» sayar (25). Esrâr Dede, değerli bir ârif ve müzisyen olarak niteler (26). Sâkîp Mustafa Dede, şöhretini duyan Sultan Mehmed'in onu Edirne'de huzûra kabûl ettiğini, neyini dinleyip takdir ettiğini yazar; Osman Dede'nin daha ziyâde mûsikîde üstâd oluşu üzerinde durur. Ayrıca, nota mûcittliği hakkında bilgi verir (27). Sâlim, «...**fenn-i mûsikîde muhayyer-i ukûl bir ma'rîfet-i vâlâya destres-i vûsûl olmuş idi kim bir kâr yâ bir nakşî bir def'a işitmekle onu tekrâr geçebilirdi.**», zîrâ «...hu-

19) S. N. Ergun, a.g.e., s. 198.

20) Esrâr Dede, a.g.e., yk. 80a.

21) Ali Enver, Semâhâne-i Edeb, Nâyî Osman Dede md., Matbu, İst. 1309. s. 234.

22) Esrâr Dede, a.g.e., yk. 80a.

23) Esrâr Dede, a.g.e., yk. 112a; Yılmaz Öztuna, Türk Musikisi Ans., M. E. Bas. İst. 1974, s. 124-125.

24) Ahmed Dede, a.g.e., yk. 82a; Mesut Cemil Tel, Kutbü'n-Nâyî Şeyh Osman Dede, DTCF, BT., Ankara 1945, s. 7-8.

25) Sâlim, a.g.e., s. 634.

26) Esrâr Dede, a.g.e., yk. 112a.

27) Sâkîp Mustafa Dede, a.g.e., s. 230.

28) Sâlim, a.g.e., s. 634.

rûf kitâbet ider gibi nagme ve savtı kitâbet iderdi.» diyerek Nâyî'nin nota icadı üzerinde de durur (28). Yılmaz Öztuna, bunun bir ebced notası olduğunu yazarsa da, mâhiyeti hakkında fazla bilgi vermez (29).

Besteleri:

1. Mi'râciye
2. Mevlevî Âyin-i Şerifleri
3. Dinî Peşrevler
4. Din Dışı Peşrevler
5. Saz Semâileri
6. Nât

Mi'râciye ve bestesi hakkında diğer sayfalarda mufassal bilgi verilmiştir. **Mevlevî Âyin-i Şerifleri** çârgâh, hicâz, râst ve uşşâk makâmlarında olup dört tanedir (30). **Dinî Peşrevleri** bayâtî, çârgâh, muhayyer, sümbüle, râst, segâh ve uşşâk makâmındadır ve tamâmı devr-i kebîr usûlündedir (31). **Din Dışı Peşrevleri** ise Arazbâr, Ağır Düyek, Büzürg Darbeyn, Hüseyinî Fâhte Küll-i Külliyât, Nevâ Devr-i Revân, Râst Düyek'ten (32) meydana gelmektedir. **Saz Semâileri** de Bûselik-aşîran, Büzürg, Muhayyer-sümbüle (3 hâne), Hüseyinî Nakış Yürük Semâî'dir (33). Dede'nin Râst Devr-i Kebîr Peşrevi'nin «**Gül Devri**» diye meşhûr olduğunu, buna nazîre olarak besteler yapıldığını yine Yılmaz Öztuna bildirmektedir (34).

Gerek Nât, gerek Mi'râciye ve gerekse Âyinlerinin son derece makbûl ve meşhûr olduğu (35), bunların «**Türk mûsikisinin en musannâ mah-**

29) Yılmaz Öztuna, a.g.e., s. 98.

30) Yılmaz Öztuna, a.g.e.; s. 125; S. Nüzhet Ergun, bunlardan birinin notasını noksan olduğunu yazar (Bkz. : a.g.e., s. 154). Âyinlerden uşşâk, çârgâh ve hicâz makâmında olanlarının notası Mevlevî Âyinleri adlı dizinin VIII'inci, râst makâmında olanı da VII'inci ciltinde neşredildi.

31) Yılmaz Öztuna, a.g.e., s. 125.

32) Yılmaz Öztuna, a.g.e., s. 125.

33) Yılmaz Öztuna, a.g.e., s. 125.

34) Yılmaz Öztuna, a.g.e., s. 125.

35) Mevlevî Âyinleri, C. III, s. 375.

sûlleri arasında gösterilebilecek kıymette» bulunduğunu ve Osman Dede'nin, ezgileri üzerinde uzun müddet işlediğini, bunlarda san'atının bütün inceliklerini göstermeye muvaffak olduğunu kaynaklar belirtmiştir (36).

Nâyî Osman Dede'nin bu tür eserlerinin bir kısmı Ankara, Konya ve İstanbul kütüphanelerinde mevcûd bulunan âyin mecmualarında yer almaktadır (37).

Mûsikî Nazariyâtına Dâir Eserleri :

1. Risâle-i Edvâr

2. Rabt-ı Ta'birât-ı Mûsikî

Risâle-i Edvâr'ın varlığı Osmanlı Müellifleri'nde Sâlim Tezkiresi'ne istinâden haber verilmiştir (38). Mûsikî ve makâmlar hakkında îzâhâtı hâvî olan bu Türkçe mensur eser, san'atlı bir dille yazılmıştır. Tesbit edebildiğimiz tek el yazması nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki bir mecmua'nın içinde yer almaktadır (39). Ta'lık yazıyla yazılmış olup müstensihî ve istinsah tarihi hakkında kayıt yoktur.

Baş : **Hamd-i bi-hadd u senâ-ı lâ-yu'âd ol Hâlik-ı enfas u Râzık-ı nakş-ı 'acib...** (yk. 81b).

Son : **...karâr idersen bestenigâr olur kim tiz râst hânesinden âgaz idüp çârgâh hânesinde karâr idersin.** (yk. 87b).

Şâirir, mûsikîye dâir bir eseri de **Rabt-ı Ta'birât-ı Mûsikî**'dir. Bu Farsça manzum eser, aruzun remel bahrinden «fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün» kalıbıyla yazılmıştır. Mukaddimesinde Sultan III. Ahmed ile Dâmâd İbrâhim Paşa medhedilmektedir (40). Bu eserin bir nüshasının Sadeddin Arel'in husûsî kitaplığında bulunduğunu, bunun Veled Çelebi'ye âit bir yazmadan kendisinin istinsah ettiğini Yılmaz Öztuna haber vermektedir (41).

36) S. Nüzhet Ergun, a.g.e., s. 154.

37) İstanbul Millet Ktp., nr. 693; İstanbul Belediye Ktp., Muallim Cevdet Kısmı, nr. 565; Celâleddin Çelebi'nin husûsî kitaplığı; Konya Mevlâna Müzesi İhtisas Ktp., Mec. nr. 4835, yk. 2b-20a, vs.

38) B. M. Tahir, Osmanlı Müellifleri, C. III, s. 271 (Ancak biz mezkûr tezkînin matbu ve bir yazma nüshasında böyle bir kayda rastlamadık.)

39) Süleymaniye Ktp., Rşd., Mec., nr. 1059-5, yk. 81b-87b.

40) S. N. Ergun, a.g.e., s. 154-155.

41) Yılmaz Öztuna, a.g.e., s. 125.

Hatta Dâir Eserleri:

Nâyî Osman Dede, aynı zamanda iyi bir hattâttır da. Sülûs ve nesih yazıları Nefes-zâde İsmâil Efendi (ö. 1090/1679)'den meşk etmiş; ta'lık hattı da şeyhi Gavsî Dede'den öğrenmiştir (42). Bugün, Kulekapısı ve Yenikapı Mevlevîhânelerindeki levhalar sandıklanmış hâldedir. Bunların içinde Nâyî'nin hatla ilgili eserlerinin bulunması muhtemeldir.

Perâkende Şiirleri:

Şiirlerinde umûmiyetle Nâyî mahlâsını kullandığını biliyoruz. Fatin Davud, «Neyzenlik fennide mahâreti olmak mülâbesesiyle Nâyî mahlâsını» aldığını (43); Sadeddin Nüzhet de, şâirin, devrenin en kudretli neyzeni olması ve bu çalgıya karşı beslediği muhabbetin bir delili olarak Nâyî mahlâsını aldığını bildirmektedir (44).

Nâyî'nin mürettep bir dîvânı henüz bulunamamıştır. Böyle bir eserin varlığı hakkında kaynaklarda da mâlûmât yoktur. Şiirlerinden üç dört tanesi tezkirelerde yer almaktadır. Şâirin, mutasavvifâne birtakım şiirler de yazdığını, bu vâdide oldukça başarılı olduğunu Sadeddin Nüzhet kaydetmektedir (45). Sâlim Tezkiresi'nde bulunan bir gazeli, yazarın ifâdesine göre, tezkireye konulması için Nâyî Osman Dede tarafından müellife gönderilmiştir (46). Nâyî'nin zevkini aksettirmesi bakımından bu gazelin husûsî bir ehemmiyeti olmak gerekir:

G a z e l

Mübtelâsı olduğum dîlber bilür bilmezlenür
Sergüzeşt-i mihrî dîl ezber bilür bilmezlenür

Pây-bûsıyla şeref-yâb olduğumdan zevk ider
Nüktelerle şiveler eyler bilür bilmezlenür

Kendi çok cevri itdüğinden gayrı o nahl-ı cefâ
Ta'n-ı agyârı dahi ekser bilür bilmezlenür

42) Müstakîm-zâde, a.g.e., s. 297.

43) Fatin Davud, Hâtîmetü'l-Eş'âr, s. 397.

44) S. N. Ergun, a.g.e., s. 156.

45) S. N. Ergun, a.g.e., s. 153 ve 797.

46) Sâlim, a.g.e., s. 636.

Yalınız çeşmüm degül sahbâ vü sâkî câm-ı la'l
Leblerün rengi mey-i ahmer bilür bilmezlenür

Anlamazsan nagme-i zevk-i meyi sen zâhidâ
Mest iken NAYÎ anı anlar bilür bilmezlenür

Esrâr Dede, onun şiir ve inşâda ustalığını överek yukardaki gazelin-
den başka biri tam, diğeri noksan iki gazelini taktim eder (47). Yine Esrâr
Dede, şâirin «nihânız» redifli gazelinin Neşâtîf Dede (ö. 1085/1674)'ye na-
zîre olarak söylediğini kaydeder (49).

Bursalı M. Tahir, -kaynak göstermeden, yer bildirmeden-, **Zübde-i
Makâmât-ı Şems** adlı bir eserinin daha bulunduğunu yazarsa (50) da araş-
tırmalarımız sırasında böyle bir esere tesâdüf etmedik.

Türkçe Mesnevîleri:

1. Ravzatül'-İ'câz fi Mu'cizeti'l-Mümtâz

2. Mi'râciye

Ravzatü'l-İ'câz'in varlığını ilk defa Safâyî, ona dayanarak da Esrâr
Dede bildirir (50). Eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphânesi'ndedir (51).
Bu nüshanın istinsah tarihi ve müstensihi hakkında bir kayıt bulunmamak-
tadır. Muhtemelen XIX'uncu asırda istinsah edilmiştir. Takrîben 1170 be-
yit ihtivâ eden bu mesnevî de remel bahrinden «Fâ'liâtün fâ'ilâtün fâ'ilün»
kalıbı ile yazılmıştır. Tavhid ve dört halîfenin medhi ile başlar. Başta Hz.
Muhammed olmak üzere İdris, Nuh, Hud, Sâlih, İbrâhim, İsmâil, Lût, İshak,
Yâkub, Eyyüb, Mûsâ-Dâvud, Süleymân, İsâ peygamberlerin mûcizeleri an-
latılır.

47) Esrâr Dede, a.g.e., yk. 112b. Tam gazelin ilk mısraı:

Biz çâh-ı gam-ı aşk-ı dildârda nihânız; noksan olan gazelin ilk mısraı:

Âşık-ı Hak irci'i emriyle me'mûr olmadan.

48) Esrâr Dede, a.g.e., yk. 112a. Ayrıca bkz. : Ali Enver, Semâhâne-i Edeb, s. 235.

49) B. M. Tahir, a.g.e., s. 271.

50) Esrâr Dede, a.g.e., yk. 112a. Yılmaz Öztuna, bu eserin kayıp olduğunu yazar; mâ-
hiyeti hakkında da yanlış bilgi verir (Bkz. : a.g.e., s. 125).

51) Ravzatü'l-İ'câz fi Mu'cizeti'l-Mümtâz, Süleymaniye Ktp., Nafiz Ps. Bl., nr. 962, 59
yk., Diğeri bir nüshası: İstanbul Arkeoloji Müzesi Ktp., nr. 252.

Baş : Bismî'llâhî'rrahmâni'rrahîm
Künküre-i tâc-i Kelâm-ı Kadîm
Besmele vü hamdele vü salvele
Mevhib-i te'lif olur ehl-i dile (yk. 1b).

Son : Salli 'alâ Hazret-i Sultân-ı dîn
Ahmed ü Mahmûd u Muhammed Emîn (yk. 59b).

Manzum eserlerinin en meşhûru hiç şüphesiz **Mi'râciye's**ıdır. Mi'râc, Hz. Muhammed'in Mekke'den alınıp Kudüs'e, oradan da göklere yaptırıldığı seyahatin adıdır (52). Pek çok Türk şâiri gibi Nâyî Osman Dede de bu hâdiseden ilham alarak eserini yazmıştır. Mi'râciye'nin ilk bölümü şöyle başlar:

Evvel Allah adını yâd eyleriz
Dil dil olmuş kalbi dil-şâd eyleriz

Zikr-i Hak'la nutk-ı irşâd eyleriz
Her harâb-âbâdı âbâd eyleriz

Hazret-i Ahmed sıfâtın söyleriz
Mustafâ'nın mu'cizâtın söyleriz

Her kim eylerse Muhammed vasfını
Âkıbet Mahmûd ider Hak ismini

Sonra, Hz. Peygamber'in, varlıkların yaratılış sebebi olduğu, bundan dolayı da bütün insanlardan efdal ve ekmele bulunduğu; Allah'ın ona hakâyık ve dekâyık sırlarını verdiği belirtilir. Bu arada doğrudan doğruya dinleyiciye hitâb eder: «Ey hakîkatlara âşık olan! Beni işit! Seni Hz. Muhammed'den haberdâr edeyim. Aklını başına der ve onun temiz zâtını öğrenmeye gel.» der. Resûlullah'ın pek çok mûcizeye sâhip olduğunu söyledikten sonra:

Eylerem lâkin niyâz her emcede
Fâtihâ'yla yâd ola Osman Dede

diyerek, dinleyicilerden duâ ister. Allah'ın, Hz. Muhammed'e mi'râc mûcizesini bir ikrâm olarak verdiğini açıkladıktan sonra asıl mevzûa girer:

52) Mi'râcın seyri ve safahatı için bkz. : Metin Akar, Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler, Giriş Bl., Basılmamış Dr. Tezi, H. Ü., MESEF, Ankara 1980.

**Bir şeb idi kim düşenbihdi o şeb
Bir şeb idi gicelerden müntehâb**

**Şebde mi'râc itdügin kılma aceb
Âb-ı hayvânı kodı zulmetde Rab**

Hz. Peygamber, Ümmü Hânî'nin evindeyken, Allah, Cebrâil'e: «Cennet'ten bir burak al, mahbûbumu dâvet et, gelsin, ona yüzümü göstereyim. Ona ihsanda bulunayım.» der. Cebrâil, Cennet'ten bir burak alır, tesbih ederek o Sultan'a gelir :

**Hâb u bidârî miyânında hemîn
Yâ Muhammed kum didi Cibrîl Emîn**

**Gûş idüp Cebrâ'il'i durdu hemân
Oldı Cebrâ'il ü Mikâ'il ayân**

**İtdiler mi'râcı tebşîr ol zamân
Doldı nûr ile zemîn ü âsumân**

**Didi Cibrîl ey Muhammed Mustafâ
Çok selâm eyler sana Rabbü'l-Ulâ**

**Dâvet eyler zât-ı pâkin Hazret'e
Tâ ki Hazret irişe ol devlete**

**Cân ile oldı muti'-i emr-i yâr
Geldi çâh-ı Zemzem'e ol bahtiyâr**

Zemzem kuyusunun civarında «şakk-ı sadr» hâdisesi vukû bulur.

Üçüncü bölümde, Burak'ın serkeşliği ve o esnâdaki konuşmalar ele alınır. Mikâ'il ile Cebrâil'in şâhitliği ile Hz. Peygamber, Burak'a mahşer sahası da binmeyi vâdeder.

Dördüncü bölüm Kudüs yolculuğunun anlatılmasıyla başlar. Ona, Cebrâil, Mikâ'il ve yüz bin melek yoldaşlık etmektedir. Bu esnada, kulağına üç çeşit ses gelir. Onların hiçbirine iltifât etmeyip Kudüs'e vâsıl olurlar. Hz. Peygamber, mescidde bulunanlara imâm olup iki rekât namaz kıldırır:

**Geçdi mihrâba imâm-ı Mürselîn
Kıldı iki rek'ati ol dem hemîn**

**Nûrdan mi'râcı hâzır kıldılar
İzzet ile ol araya geldiler**

**Bir tabakla geldi üç kâse ana
Biri hamr u biri sūd birisi mâ**

**Hamd idüp Cibril didi ey aziz
Hamdüli'llah eyledin kârın temiz**

**Hamri nûş itseydin ey hikmet güzin
Cümle fâsik olur idi mü'minin**

Bunlardan birini seçmesi söylenir. Peygamberimiz sütü tercih eder. Eserin en uzun olan beşinci bölümünde 37 beyit mevcuttur. Mi'râcla

birlikte gökler açılır. Her katta bir veya birkaç peygamberle karşılaşır. Sonra Sidre'ye varılır:

**Sidre'yi seyr itdi anda ol cenân
Kaldı Cibril oldu Sidre-âşiyân**

**Didi Hazret ey refik-i hoş-şefik
İtme misin bile tekmil-i tarik**

**Pes didi Cibril sen ey Şâhbâz
Olasın izzet ile rif'at-tırâz**

**Şebkat itsem Sidre'den ben yek benâm
Hark ider perrim benüm heybet hemân**

Sonra Refref zâhir olur. Onunla nice «hicâb» geçilir. Hakk'a vâsıl olunca O'nu «keyf ü kem» görür. Resûl Ettehiyyât okur. Sonra Allah'dan bir ni-dâ gelir:

Yâ Habîbî yâ Muhammed Mustafâ

**Yâ Selâm u rahmet u tıyb u safâ
Sana virdüm ey İmâm-ı enbiyâ**

**Ayn-ı ayn ile nazar kıl aynı gör
Çünkü gayrı terk kıldun aynı gör**

**Her ne kim maksûddur mahsûldür
Hazretümde hâcetün makbûldür**

Bu teklif karşısında Peygamberimiz ümmetinin kendisine bağışlanmasını ister ve kabûl edilir. Orada, doksan bin kelâm edilir. Elli vakit sevabı olan namâz bahşedilir. Sonra, yatağına dönen Resûlullah, başından geçenleri halka duyurur. Mi'râcla ilgili olan olaylar burada biter ve duâ faslı başlar :

Nûr-ı zât-ı Mustafâ'nun hakkı'cün
Sırr-ı Arş-ı Kibriyâ'nun hakkı'cün

Rûyine müştâk olanlar hakkı'cün
Yüzi suyu hakkı'cün Peygamber'in

Sırr-ı bûy-i hakkı'cün ol Server'in
Va'düni ihsân kıl âşıklara

Din yolında sa'y iden sâdıklara
Ba-hak-ı Ahmed Muhammed Mustafâ

Derviş Osman'a dahi eyle atâ

Eser, Fatihâ okunması talebi ve cümle mûminlere rahmet dileğiyle son bulur. Nâyî Osman Dede, Mi'râciye'sinde mi'râc hâdisesine ana hatlarıyla temâs etmiştir. Üzerinde en çok durduğu motif Burak motifidir. Ancak, bes-telenmek amacıyla yazılan bir şiirin daha teferruatlı olmasına imkân ve lüzum yoktur sanıyoruz.

Dede'nin Mi'râciye'si şiir olarak çok fazla değerli sayılamaz. Şâir yer yer lirizme ulaştıysa da, esere bütün olarak bakıldığında bu husûsiyeti görmek mümkün değildir. Edebî san'atları kullanışı bakımından da ikinci sınıf bir şâir görünümündedir. Bir mutasavvif olmasına rağmen, Mi'râciye'de tasavvufa fazla yer vermemiş, mi'râc hâdisesini reel bir vak'a olarak anlatmıştır. Eser, aruzun remel bahrinden «fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün» kalıbı ile yazılmıştır. Türkçe kelimelerde yaptığı imâlerin dışında fazla aruz kusu-ru görülmez. Dilinde yabancı terkipler de fazla değildir. Hitâbet üslûbu- nun hâkim olduğu eserde ekseriyâ mukayyed kâfiye, bazan da redifler gö- rülür.

Mi'râciye'nin matbu nüshasında (53) adı «Mi'râcü'n-Nebî» olarak ge- çiyorsa da bizim incelediğimiz el yazması nüshaların çoğunda bu isim Mi'- râciye olarak kayıtlıdır. Eser, tevşihler hâric 102 beyit ihtivâ eder. Arapça manzum tevşihlerin nâzımı Şeyh Nasûhî'dir (54). Tevşihler, merâsim sıra- sında koroyla okunur.

Diğer dinî mesnevîlerde görülen tekrar beyitleri bu eserde de vardır:

53) Nâyî Osman Dede Kuddise Sırruhu, Mi'râcü'n-Nebî Aleyhisselâm, Nâşiri: Eş-şeyh Ali Gâlib, Şirket-i Mürettibiye Mtb., (İst.) 1310, 12 s.

54) Dr. Suphi (Ezgi), Nazarî Amelî Türk Mûsikîsi, Bankalar Bas., İst. (tarihsiz), C. III, s. 143, S. Nüzhet Ergun, bu tevşihlerin bir kısmının Mevlânâ'ya âit olduğunu söyler. (Bkz. : Türk Mûsikîsi Ant., C. I, s. 308, dipnot 3).

**Aşk hubbı zâtına kıldı salât
Es-salât ey mazhar-ı Zât es-salât**

Bu beyit mesnevînin beş yerinde tekrar edilmiştir.

Müellifin adı, eserin iki yerinde geçmektedir :

**Eylerem lâkin niyâz her emcede
Fâtihâ'yla yâd ola Osman Dede (s. 3),
Ba-hakkı Ahmed Muhammed Mustafâ
Dervîş Osman'a dâhi eyle atâ (s. 11).**

Osman Dede'nin Mi'râciye'sinin pek çok yazma nüshaları bulunmaktadır. Biz bunlardan 16 tanesini inceledik (55). Bu nüshalar ihtivâ ettikleri beyit sayıları bakımından farklılıklar gösterirler. Kırk sekiz beyit gibi kısa olanların yanı sıra tam nüshalar da vardır. Merâsimlerde 'crâ edilen beyit ve bahir sayısı mi'râchânların irâdesi dâhilinde olduğundan, beyit sayısı az olan nüshalar, istinsah edildiği devirde okunan kısımları hâvî olmalıdır. Yazmalar arasında nüsha farklılıkları da bulunmaktadır.

Eserin yeni yazı ile ilk neşrini Sadreddin Nüzhet Ergun gerçekleştirmiştir (56). Bu neşirde nota mevcut değildir; eski yazılı tab'ında olduğu gibi, sâdece makâm isimlerine işâret edilmiştir. Suphi Ezgi'nin neşrinde ise hem metin, hem de notası mevcuttur (57).

Mi'râciye'nin Bestesi (58) :

Dinî ve edebî eserlerin bestelenerek terennüm edilmesi geleneği, (İslâm medeniyeti dâiresine girdikten sonra), tesbit edebildiğimiz kadarıyla XIV'üncü asırda başlar, günümüze kadar devâm eder. Türk câmi mûsikîsinin en mutantan formu da Dede'nin Mi'râciye'siyle meydana getirilmiştir (59). Günümüzde, notası bulunan ve yaşayan tek mi'râciye Nâyî Osman Dede'ye âit olanıdır.

Nâyî Osman Dede Mi'râciye'sini sâdece yazmakla kalmamış, onu bes-teleyerek, Mevlid gibi gelişigüzel makâmlarda okunmaktan kurtarmıştır.

55) Osman Dede'nin Mi'râciye'sinin yazma nüshaları içi nbkz., : Metin Akar, a.g.e., s. 206.

56) S. N. Ergun, a.g.e., s. 308-317.

57) Suphi (Ezgi), a.g.e., C. III, s. 102-143.

58) Bu bölümlerin bâzı kısımları Dr. tezimizin 97-101'inci sayfalarından özetlenmiştir.

59) Yılmaz Öztuna, a.g.e., s. 32.

Asrının ileri gelen bestekârlarından sayılan Dede, bir güfte olarak hayli uzun olan bu eserinde arazbar, acem, bestenigâr, beyâtî, çârgâh, düğâh, gerdâniye, hüseyinî, hüzzam, kûçek, kürdî, mâye, müsteâr, nevâ, nevâ-ni-şâbur, pûselik, uzzal, veçh-i hüseyinî, sabâ, segâh vs. makâmalarını kullanmıştır.

Mûsikî, insanların duygu, düşünce ve hayallerini, diğer insanlara anlatmakta ve aktarmakta başvurduğu güzel sanatların bir koludur. İyi bir bestekâr, bir bakıma güfte ile makâm arasındaki münâsebeti başarılı olarak kurabilen kişidir. Sadeddin Arel «...**Ulu orta hareket edip de, bilfarz hüzzâm makâmında gelin marşı, bestenigâr makâmında oyun raksı, muhayyer makâmında cenâze mersiyesi yazmak, göz yaşlarıyla düğün yapmaya, duâlarla çarliston oynamaya, kahkahalarla tabut taşımaya benzecek derecede bir garabet hâsil eder.**» der (60). Bu sûretle, her makâmın genel olarak bir duygu, bir düşünce, ya da bir hayâlî aksettirici anlatım kudretine mâlik olduğunu ifâde eder. Osman Dede'nin eserini bu gözle tedkik eden Suphi (Ezgi), Mi'râciye hakkındaki kanâatini şöyle belirtir: «**Kutb-ı Nâyî Osman Dede, Mi'râciye-i Şerife'demakâmalarını kullanmıştır. Çok güzel ve dâhiyane olan bu eserde Osman Dede, bestekârlık kudretine, makâmaların da dinî hisleri tebliğ kudretini inzımam etmiştir.**» (61). Yukarıdaki ifâdelerden, eserdeki makâmaların rastgele seçilmediği, güfte ile makâm arasında «çok güzel ve dâhiyâne» bir âhenk olduğu, makamların iletildiği mesajlardan âzamî derecede istifâde edildiğini anlamakta güçlük çekmiyoruz.

Suphi Ezgi'nin görüşündeki isabeti, eserin sadece giriş bölümünü tedkik etmek sûretiyle dahi görebiliriz: Şâir burada, önce Allah'ın adını anar, böylece parça parça olan gönülleri dilşâd eder. Hakk'ın zikri ile söze başlayarak harâb gönülleri bayındır eder. Hz. Peygamber'in sıfat ve mûcizâtını anlatacağını açıklar. Her kim Hz. Muhammed'in vafasını söylerse, Allah, sonunda onun ismini mahmûd eder, der. Görüldüğü gibi burada kuvvetli îtikad sâhibi bir mûminin sesi mevcuttur. Bu bölüm, segâh makamında bestelenmiştir. Segâh makamı ise, özellikle dinî mûsikîde «**kuvvetli bir zünd ve açık bir hüzn**» (62) bildirir. Söz ile makam arasındaki uygunluk şeklinde tezahür eden bu hususiyet eserin sonuna kadar umûmiyetle görülmektedir.

60) M. Salih Gergan, Meslekî Türk Mûsikîsi, Yaykur yayını, Ank. 1976, s. 56.

61) M. Salih Gergan, a.g.e., s. 57.

62) Ferit Develioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Doğuş Mtb., Ank. 1970, s. 1114.

Suphi Ezgi, Mi'râciye'nin bestesine hayrandır. Bunu: «**Mi'râciye-i Şerife ki mûsikîcilere bestekârlık ilminin her şûbesini öğretmektedir**». (63) diye ifâde eder. Yine aynı zât, eserin nerede ve niçin bestelendiği hakkın-da -kaynak göstermeden- şu bilgileri verir: «**Tahminen 230 sene evvel, bir Leyle-i Regâib'de İstanbul'un büyükleri bu tarihte ber-hayât olan Seyyid Muhammed Nasûhî'nin Üsküdar'da Paşakapusu'ndaki dergâhında toplanmışlardı. Osman Dede Efendi de o mecliste hazır olduğundan Şeyh Nasûhî bir mi'râciyenin tanzim ve bestelenmesini Osman Dede'den iltimas etmesi üzerine o da Leyle-i Mi'râc'a kadar olan zaman içerisinde hem güfte ve hem de bestesini yaparak meşk ettiği kimselerle ilk defâ Nasûhî Dergâhında okumuştur**» (64).

Mi'râciye'nin bestelendiği zaman Osman Dede'nin eliyle notaya alınmış olması muhtemeldir. Eserin günümüze kadar gelmesi usta-çırak münâsebeti ve tâlimi ile olmuştur. Son devirde, Suphi Bey, H. Sadeddin Arel, H. Ahmed İrsoy, Neyzen Mehmed Emin Dede ve Abdülkadir Bey'lerin yar-dımı ile notaya alınmıştır.

Mi'râciye Okunmasıyla Alâkalı Vakıflar:

Bugün nasıl Mevlânâ denince Celâleddin-i Rûmî, mesnevî denince onun eseri, mevlid denince de Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-Necât'ı akla geliyorsa, mi'râciye denince de sâdece Nâyî Osman Dede'nin eseri anlaşıl-maktadır. Nitekim, halk arasındaki anlayış böyle olduğu gibi, vakıf ka-yıtlarında da Osman Dede'nin ismi zikredilsin zikredilmesin «Mi'râciye» denince konumuz olan eser anlaşılmaktadır (66). Bir misâl olarak **Bursalı Safiye Hanım Vakfiyesini** gösterebilir (67). Bu vakfiyede: «...**beher sene Mi'râcü'n-Nebî Aleyhisselâm kırâat olunup mikdâr-ı kâfi sût ve şeker ve şerbeşt iştira ve sâmiîne tevzî olunup fazla kalan akça mirachân ve zâkir efendilere verile...**» ifâdesi geçtiği halde, eskiden ve hâlen, sâdece Nâyî Osman Dede'nin eseri okunmuş ve okunmaktadır. Günümüzün yaşayan

63) Suphi (Ezgi), a.g.e., s. 102.

64) Suphi (Ezgi), a.g.e., s. 143.

65) Suphi (Ezgi), a.g.e., s. 143; Ferit Develioğlu, a.g.e., s. 778; M. Zeki Pakalın, Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, M. E. Bas., İst. 1971, C. III, s. 540. Merhum Sadettin Heper, bu nota tesbitinin yanlış olduğunu 16.XII.1979'da yaptığımız bir sohbet esnasında ifâde etmişti. Koleksiyonunda, Mi'râciyenin hamparsum notasıyla doğru tesbit edilmiş şeklinin mevcut olduğunu anlatmıştı. Ayrıca, değerli müzisyen Ekrem Karadeniz'in koleksiyonunda hamparsum notasıyla yazılı bulunan aynı eserin yeni notayla, 1981 yılında İş Bankası tarafından neşredileceğini öğrenmiş bulunuyoruz.

66) Ancak Erzurum ili bu hükmün dışında tutulmalıdır. Çünkü, buralarda Hâce Muhammed Lütfi (ö. 1956)'nin Mi'râciye'sinin okunduğunu öğrendik.

67) Bkz. : Bursa'nın İbrahim Paşa Mahallesinden Mustafa Râkım Efendi'nin kayınvâ-lidesi Safiye Hanım tarafından tanzim edilen ve hâkim-i esbak İsmâil Efendi zamanına âit huçec ve ilâmât sicilinde mukayyed 22 Rebiü'lâhır 1306 tarih ve 597 numaralı vakfiye.

tek mirâchânı M. Şakir Çetiner'le yaptığımız mülâkattan öğrendiğimize göre, İstanbul'da üç mi'râciye okunma vakfı daha yaşamaktadır (68).

Mi'râciye Ne Zaman, Nerede Ve Nasıl Okunur:

Mi'râciye'nin hangi günlerde okunacağına dâir kesin bir kâide yoktur. Teâmüle göre Mi'râc kandili ve onu tâkip eden gece tercih edilmektedir. Kanâatimize göre, başlangıçta bilhassa Mevlevî tekkelerinde, sonra diğer tekkelerde, câmilerde, daha sonra da tekke, cami ve evlerde okunması âdet olmuştur. Günümüzdeki uygulama da bu manzarayı aksettirmektedir. Müstakim-zâde, Mi'râciye'nin, XVIII'inci asrın yarısında, her yıl mi'râc kandilinin sabahında okunduğunu bildirmektedir (69).

Eserin icrâsı da birtakım özellikler arz eder. Merâsim, İsrâ veyâ Necm Sûresinden bir aşır okunmasıyla başlar. Daha sonra Mi'râciye metni, bahre çıkan iki mi'râchân (veyâ mi'râciyehân) tarafından okunur (70). Her mısraın okunmasından sonra dört, beş veyâ daha fazla kişiden teşekkül eden zâkirler korosu «**ıkbel yâ Mûcib**», «**sallâ aleyh**», «**minne salâh**» vs. gibi sözleri aynı makâmda ve hep bir ağızdan tekrâr ederler. Mi'râchânların sayısı yeterli ise ikişer ikişer bahre çıkarlar. Kâfi değilse, iki kişi bu vazîfeyi sonuna kadar devâm ettirir. Mi'râciye bittikten sonra yine Kur'ân-ı Kerîm'den, Necm Sûresi'nin ilk on sekiz âyeti veyâ Bakara Sûresi'nin sonları bir hâfız tarafından okunur. Duâhân'ın duâsı ile merâsim sona erer. Eserin icrâsı sırasında, dinleyicilere şekerli soğuk süt ikrâm edilir. Mi'râciye okuma töreni birkaç saat sürmektedir (71).

Günümüzde, Mi'râciye okuma ve okutma geleneği bâzı şahısların ve vakıfların gayreti ile yaşamaktadır. Ancak, eserin -bir bahri hâriç- tamâmını icrâ edebilecek kudrette olan tek kişi M. Şakir Çetiner'dir. Bahre çıkan ikinci şahısların isimleri ise Kadri Aktüreklier, İbrahim Altındağ, Ahmet Büyükönenler ile Nazif Eliüstün'dür (73).

68) Mi'râciye yazılması ve okutturulması ile alâkalı vakıflar hakkında geniş bilgi için bkz. : Metin Akar, a.g.e., s. 97-107 ve Metin Akar, Yaşayan Tek Mi'râchân Şâkir Çetiner Bey'le Bir Mülâkat, Yeni Divan Dergisi, S. 2, Haziran 1980, s. 1-4.

69) Müstakim-zâde S. Sadeddin, a.g.e., s. 298.

70) Galata Mevlevihânesi'ndeki iki gözlü Mi'râciye kürsüsü hâlen muhafaza edilmektedir.

71) Daha fazla bilgi için bkz. : Metin Akar, a.g.e., s. 103-104.

72) Mi'râciye'nin Nevâ hânesi ile tevşihî, Hüseyinî hânesinin de muhtelif yerlerinden 18 mısra lâhinleri unutulmuş, notaya alınmamıştır. Bkz. : Suphî (Ezgi), a.g.e., s. 137.

73) İbrahim Altındağ segâh ve müsteâr; Ahmed Büyükönen sabâ; Kadri Akyüreklier de dügâh, hüseyinî ve ısfahan bahirlerini okuyabilmektedir. 21 Haziran 1979'da Bursa'da yapılan törende bu zevâtın hepsi bulunmuş ve Mi'râciye'yi icrâ etmişlerdir. Nota bilgisine de sâhip olan Kadri Akyüreklier'in, eserin tamâmına yakın kısmını okumayı denediğini ve başarılı olduğunu yine aynı tarihte memnûniyetle müşâhede ettik.